

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій
Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Світайло Н.Д.

«__» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

здобувача ступеня бакалавра соціальної роботи

Кравченко Інни Олександрівни

за темою «Студентський форум-театр у середовищі Інтернет-конференції як інструмент соціальної профілактики торгівлі людьми»

(галузь знань 23 «Соціальна робота», спеціальність 231 «Соціальна робота»)

Науковий керівник:

доцент кафедри психології,

політології та соціокультурних

технологій

_____ Купенко О.В.

«__» червня 2021 р.

Підсумкова оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Члени комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Члени комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Суми – 2021 рік

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи здобувача ступеня бакалавра соціальної роботи Кравченко Інни Олександрівни на тему:

«Студентський форум-театр у середовищі Інтернет-конференції як інструмент соціальної профілактики торгівлі людьми»

(54 сторінки, 17 джерел, 7 додатків)

Ключові слова: форум-театр, середовище Інтернет-конференції, «дослідження в дії», протидія торгівлі людьми.

Об'єкт дослідження – соціальна профілактика торгівлі людьми.

Предмет дослідження – студентський форум-театр в середовищі Інтернет-конференції як метод соціальної профілактики торгівлі людьми.

Мета дослідження – дослідити можливості студентського форум-театру у середовищі Інтернет-конференції при здійсненні соціальної профілактики проблеми торгівлі людьми.

Завдання дослідження:

- 1) виявити вимоги до надання послуги соціальної профілактики торгівлі людьми шляхом проведення аналізу нормативно-правових актів;
- 2) визначити етапи та прийоми проведення форум-театру як форми соціальної профілактики торгівлі людьми шляхом аналізу наявного досвіду реалізації;
- 3) виявити наявні етичні дилеми для запобігання потенційним ризикам у змісті розроблюваних сценаріїв форум-театрів;
- 4) здійснити експериментальну перевірку можливостей форум-театру в середовищі Інтернет-конференції та описати за допомогою методу «дослідження в дії»;
- 5) поширити практику проведення форум-театрів методом створення та публікації збірки сценаріїв для їх проведення.

Методами дослідження є загальні та спеціальні наукові методи: огляд науково-методичних джерел, аналіз та синтез, фокус-групове дослідження, «дослідження в дії».

Установлено, що у студентської молоді наявні стереотипи щодо проблеми торгівлі людьми, які були виявлені в ході проведення фокус-групового дослідження. Також, визначено етичні дилеми котрі стосуються даної роботи, а форум-театр в середовищі Інтернет-конференції є результативним (як і під час традиційного формату реалізації).

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у роботі громадських організацій та соціальних служб, що займаються соціальною профілактикою проблеми торгівлі людьми.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. Теоретичні засади роботи зі студентською молоддю при соціальній профілактиці торгівлі людьми	7
1.1. Аналіз законодавчої бази України у сфері торгівлі людьми	7
1.2. Особливості роботи зі студентською молоддю як потенційною групою ризику	10
1.3. Етичні засади роботи зі студентською молоддю	13
1.4. Форум-театр як методика соціальної роботи, досвід застосування в online-форматі	17
Висновки до розділу 1	21
Розділ 2. Експериментальна перевірка можливостей форум-театру в середовищі Інтернет-конференції	22
2.1. Аналіз методу «дослідження в дії»	22
2.2. Реалізація форум-театру в середовищі Інтернет-конференції та визначення особливостей роботи в online-форматі	24
2.3. Порівняння результатів реалізації традиційного та online-форматів реалізації форум-театрів	32
Висновки до розділу 2	37
ВИСНОВКИ	39
РЕКОМЕНДАЦІЇ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
ДОДАТОК А	46
ДОДАТОК Б	47
ДОДАТОК В	49
ДОДАТОК Г	51
ДОДАТОК Д	51
ДОДАТОК Е	52
ДОДАТОК Ж	53

ВСТУП

Торгівля людьми – проблема, що залишається актуальною. Вона може бути зовнішньою (коли ситуація трапляється за кордоном) або внутрішньою (всередині самої країни). Саме другий варіант починає зустрічатись частіше, особливо в умовах карантинних обмежень (коли особа не може виїхати в іншу країну).

Кількість людей, яким було встановлено статус особи, що постраждала від торгівлі людьми (за даними Міністерства соціальної політики, станом на 30.04.2021 р.) становить 24. При розподілі за статтю стає зрозумілим, що з проблемою більшою мірою стикалися чоловіки (20 чол.) і всі були громадянами України. Якщо говорити про види торгівлі людьми, то переважає внутрішня (22 випадки), але існує й транскордонна (2 випадки). Найчастіші випадки виникали у сфері трудових відносин [11].

Молодь, що завершує навчання і планує працевлаштуватись виступає групою ризику.

У 2019 році було проведено «Дослідження обізнаності про ризики торгівлі людьми серед уразливих дітей та молоді в Україні». Метод опитування: особисте інтерв'ю з представниками одинадцяти вразливих груп дітей та молоді та контрольних груп, а також з 50 представниками організацій, що працюють з даними групами. Обсяг вибірки: 3 022 особи, віком від 13 до 20 років. Результати показують, що 43% готові поїхати працювати в інше місто без офіційного оформлення документів, 23% – працювати в іншій країні (неофіційно). 59% вважає, що вони не можуть потрапити у подібну ситуацію. Соціальні мережі та різні Інтернет-сайти виступають основними джерелами пошуку інформації [7]. Результати даного дослідження є підтвердженням того, що соціальна профілактика проблеми торгівлі людьми все ж залишається актуальною серед молоді.

Окрім діяльності, що пов'язана з наслідками проблеми, важливою є робота на попередження виникнення подібних ситуацій. Одним з дієвих

методів, який можемо використовувати, є форум-театр. Проте ситуація дещо ускладнюється через наявні карантинні обмеження зумовлені пандемією COVID-19.

Якщо ж говорити про попередню практику реалізації форум-театрів, то вона була успішною і проходила в традиційному форматі. Один з таких заходів був про «Протидію торгівлі людьми», «Шкільний булінг», «Домашнє насильство» – теми інших реалізованих вистав.

Важливо знайти нові прийоми та засоби реалізації форум-театру в умовах наявних карантинних обмежень. Так, саме інформаційні технології надають широкий спектр різного роду можливостей, якими можна скористатися.

Об’єкт – соціальна профілактика торгівлі людьми.

Предмет – студентський форум-театр в середовищі Інтернет-конференції як метод соціальної профілактики торгівлі людьми.

Мета роботи – дослідити можливості студентського форум-театру у середовищі Інтернет-конференції при здійсненні соціальної профілактики проблеми торгівлі людьми.

Передбачено виконання наступних завдань:

1) виявити вимоги до надання послуги соціальної профілактики торгівлі людьми шляхом проведення аналізу нормативно-правових актів;

2) визначити етапи та прийоми проведення форум-театру як форми соціальної профілактики торгівлі людьми шляхом аналізу наявного досвіду реалізації;

3) виявити наявні етичні дилеми для запобігання потенційним ризикам у змісті розроблюваних сценаріїв форум-театрів;

4) здійснити експериментальну перевірку можливостей форум-театру в середовищі Інтернет-конференції та описати за допомогою методу «дослідження в дії»;

5) поширити практику проведення форум-театрів методом створення та публікації збірки сценаріїв для їх проведення.

Розділ 1. Теоретичні засади роботи зі студентською молоддю при соціальній профілактиці торгівлі людьми

1.1. Аналіз законодавчої бази України у сфері торгівлі людьми

Перш за все варто звернути увагу на Закон України «Про соціальні послуги». Саме у ньому зазначається про складні життєві обставини (СЖО) – обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно. Важливо звернути увагу також на вразливі групи населення. Згідно цього документу – це «особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників». Потрапляння людини в ситуацію торгівлі людьми визначено як один з чинників, що може їх спричинити [10].

У даній роботі увага зосереджена на соціальній профілактиці, адже саме вона може бути спрямована на запобігання виникненню СЖО та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини [10].

Закон України «Про протидію торгівлі людьми» визначає поняття «торгівля людьми» як «здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використання службового становища або матеріальної чи іншої залежності від особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином» [9].

У цьому ж документі визначено, що «особа, яка постраждала від торгівлі людьми – це будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень цього Закону».

Попередження торгівлі людьми – це система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до торгівлі людьми.

У Статті 5 даного Закону визначено перелік суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми. Так, тими, хто працює на попередження виникнення проблеми, можуть бути органи місцевого самоврядування, а також, за згодою, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські організації та окремі громадяни.

Попередження торгівлі людьми здійснюється за такими напрямками:

- 1) вивчення ситуації;
- 2) підвищення рівня обізнаності;
- 3) зниження рівня вразливості населення;
- 4) подолання попиту шляхом реалізації організаційних, дослідницьких, інформаційних, освітніх, правових, соціально-економічних та інших заходів.

До завдань у сфері попередження торгівлі людьми належать:

- 1) дослідження стану, причин, передумов поширення явища торгівлі людьми;
- 2) підвищення рівня обізнаності населення про причини та наслідки торгівлі людьми шляхом проведення інформаційних кампаній протидії торгівлі людьми серед населення, у тому числі серед дітей;
- 3) забезпечення регулювання зовнішньої та внутрішньої трудової міграції тощо [9].

Варто звернути увагу на ще один документ – «Стандарт надання послуг із соціальної профілактики торгівлі людьми». У ньому описується яким чином необхідно реалізовувати саме цей вид послуг, який буде ефективним, а саме консультації, бесіди, лекції, тренінги, відеолекторії, масові заходи, акції тощо. Соціальні послуги з профілактики торгівлі людьми надаються з урахуванням реального поширення торгівлі людьми та пов'язаних з нею кримінальних правопорушень як у цілому по Україні, так і по адміністративно-територіальних одиницях, а також серед окремих категорій населення, насамперед молоді [12].

Зміст соціальних послуг із профілактики торгівлі людьми є наступним:

- а) інформування населення про явище «торгівлі людьми»;

б) інформування про законодавчу базу у сфері протидії торгівлі людьми, можливостей для реабілітації та реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми;

в) інформування про правила безпечної поведінки з метою запобігання потрапляння в ситуації торгівлі людьми та про алгоритм дій особи у випадку потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;

г) формування стратегічної поведінки та життєвих вмінь для можливості їх застосування в ситуаціях торгівлі людьми;

г) навчання розпізнавання ситуацій торгівлі людьми, ризиків потрапляння в них та відповідному реагуванню на них;

д) здійснення впливу на формування правової культури громадян;

е) інформування про діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій у сфері протидії торгівлі людьми, їхніх зобов'язань і можливостей;

є) формування готовності населення звертатися за необхідними послугами у сфері протидії торгівлі людьми до органів державної влади, громадських та міжнародних організацій;

ж) виявлення осіб, постраждалих чи ймовірно постраждалих від торгівлі людьми;

з) формування толерантного відношення до постраждалих від торгівлі людьми.

Отже, законодавство України у сфері протидії торгівлі людьми є досить розвиненим. Соціальні працівники мають працювати у відповідності до існуючих законів. Увага також приділяється соціальній профілактиці даної проблеми. У даній роботі розглядається вторинна профілактика, адже наявний високий ризик розвитку проблеми. Рівень на якому вона надається – громади. [6].

1.2. Особливості роботи зі студентською молоддю як потенційною групою ризику

У Законі України «Про вищу освіту» визначено, що здобувачі вищої освіти (студенти/ки) – особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації. Тоді як молодь – це особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [8]

Студентська молодь може бути однією з груп ризику у потраплянні в ситуацію торгівлі людьми, бо цьому сприяють одразу декілька факторів. Перш за все це працевлаштування під час навчання чи після його завершення. До того ж, розглядаються варіанти роботи, що передбачають переїзд до іншого міста чи країни. Підтвердженням цього є результати вхідної анкети для участі у дводенному тренінгу-семінарі «Разом проти торгівлі людьми», що проходив 15-16 травня 2021 року на базі Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. З 20 учасників/ць даного навчання 15 відповіли, що найближчим часом планують працевлаштуватись, а на літній період розглядають роботу за кордоном. Наступний фактор, який також було виявлено, – це наявність помилкових уявлень про проблему. Існують думки, що «це ніколи зі мною не трапиться», «торгівля людьми – це сексуальна експлуатація», «мої рідні/друзі ніколи не будуть мене вербувати». Така необізнаність може стати одним з чинників потрапляння у торгівлю людьми. Тому доцільним є продовження роботи над профілактикою даної проблеми. В ході проведення фокус-групового дослідження, де цільовою аудиторією виступала також студентська молодь з різних областей України (а саме: Львівська, Чернівецька, Київська, Запорізька, Сумська та Харківська), також було виявлено ще один фактор. Ним є низькооплачувана робота у тому місті/селищі, де вони проживають. Тому й розглядається варіант переїзду в

інше місто/країну, де буде можливість отримувати вищу заробітну платню, якої вистачатиме для задоволення особистих потреб.

Доцільною є соціальна профілактика торгівлі людьми серед студентської молоді. Ми маємо попередній досвід роботи з даною цільовою аудиторією. Це низка форум-театрів, що стосуються проблеми торгівлі людьми, булінгу, домашнього насильства. Кількість присутніх сягала від 15 до 40 осіб. Всі заходи реалізовувались в традиційному форматі. Результати показують високу включеність молоді в програвання самих ситуацій, висловлення свого бачення розвитку ситуації, пропонування нових рішень та ін.

Варто додати також про наявність карантинних обмежень та неможливість спілкуватись безпосередньо, коли вся робота переходить в online-формат. Поведінка молоді в таких умовах матиме свої особливості. Умовно можемо об'єднати осіб в такі категорії:

1) ті, у кого повністю відсутній доступ до мережі і вони не мають змоги взагалі працювати в такому форматі;

2) студенти, які можуть повноцінно працювати online, мають доступ до мережі, забезпечені технічними можливостями (мають відповідний пристрій, камеру, мікрофон);

3) ті, у кого є доступ до мережі, забезпечені технічними можливостями, проте можлива відсутність одного/декількох елементів (наприклад, відсутність камери але наявність мікрофона);

4) особи, що мають технічні можливості та доступ до мережі, проте з певних причин працюють без увімкненої камери та мікрофона і спілкуються лише у чаті.

Таку поведінку можливо пояснити з одного боку технічними можливостями кожного/ної. З іншого все ж існують особливості спілкування online:

- різний рівень мотивації (проявляється у тому, як особа бере участь у заході який пропонуємо);
- готовність до публічного виступу (я і в традиційному форматі роботи, людина може бути готова публічно виступати чи ні);
- різний рівень безпеки. Одні можуть за рахунок анонімності (яку забезпечує мережа) поводитись більш активно. Інші у цьому можуть вбачати навпаки небезпеку і тоді, працюють без увімкнених камер та ін.

Враховуючи саме такі особливості поведінки молоді в мережі варто будувати подальшу роботу. Наприклад, зазначати, що можливий варіант роботи без камери, використання чату чи обговорення з використанням лише мікрофону. Або ж повноцінна участь з наявними технічними можливостями, які необхідні. Увесь процес потребує більшої та специфічної підготовки, порівняно з аудиторною роботою.

Отже, в умовах карантинних обмежень, коли відсутня можливість безпосереднього спілкування між людьми, варто знаходити нові шляхи для реалізації діяльності. Це може бути адаптація існуючих методик до їх використання в мережі, а не створення повністю нових. Якщо ж говорити про соціальну профілактику торгівлі людьми серед студентської молоді, то результати анкетування підтверджують її доцільність. Більше того, існує низка факторів, через які дана цільова аудиторія виступає потенційною групою ризику.

1.3. Етичні засади роботи зі студентською молоддю

У своїй професійній діяльності соціальний працівник/ниця мають знаходити підходи до клієнтів, використовувати технології, методики, здійснювати все у відповідності до визначеного законодавства. Проте, одним з основних, є дотримання етичних принципів у своїй роботі. У 2018 р. було видано «Глобальну декларацію етичних принципів соціальної роботи», що є основою для соціальних працівників/ниць [5].

У документі визначено 9 основних принципів, яких потрібно дотримуватись, а саме: визнання гідності людини, сприяння правам людини, соціальній справедливості, праву на самовизначення, праву на участь, повага конфіденційності та приватності, ставлення до людей як до цілісних індивідів, етичне використання технологій та соціальних медіа, професійна доброчесність. Вони дещо збігаються з тими, що визначені у Законі України «Про протидію торгівлі людьми». Ними є:

1) забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на повагу до гідності, особисте життя, правову допомогу, відшкодування матеріальної та моральної шкоди у встановленому законом порядку;

2) повага та неупереджене ставлення до осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

3) конфіденційність інформації про осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

4) добровільність отримання допомоги особами, що постраждали від торгівлі людьми, та їх недискримінація за ознаками раси кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками;

5) взаємодія органів виконавчої влади між собою, з відповідними органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та з громадськими і міжнародними організаціями [9].

Також, у «Стандарті надання послуг із соціальної профілактики торгівлі людьми» зазначено наступні принципи, одним з них є незалежність отримувача соціальної послуги. Відповідно до нього надавач послуг сприяє отримувачам послуг у самостійному прийнятті рішення щодо їхнього власного життя, забезпечуючи при цьому їх інформацією, допомогою, підтримкою. Надавачі проявляють ввічливість, увагу, витримку, передбачливість, терпіння, враховують фізичний та психічний стан [12].

При соціальній профілактиці торгівлі людьми серед студентської молоді, варто зосередитись (але не виключати дотримання й інших) на таких принципах Глобальної декларації етичних принципів соціальної роботи:

1) сприяння правам людини. З одного боку, саме базові права людини порушуються у ситуаціях торгівлі людьми. Наприклад, це може бути заборона свободи пересування чи зазіхання на життя людини. З іншого, молодь не достатньо знає про них і тому, може не повністю розуміти про те, що саме вони порушуються. Тому, у роботі важливим є згадування про права людини, яким чином їх можуть порушувати, що робити у таких випадках. Це ж стосується і соціальної профілактики, яка повинна включати цей аспект;

2) принцип визнання гідності людини. Варто наголошувати на тому, що гідність людини є невід'ємною. Допомагати, за необхідності, повірити в наявність фахівців/чині, що будуть готові допомогти з виявленою проблемою. Через постійний психологічний тиск, який може бути в ситуації торгівлі людьми, людина може втрачати повагу до самої/самого себе. Тому, необхідно в таких випадках повернути самоповагу людини, дати зрозуміти її повноцінність та важливість. У соціальній профілактиці ми можемо називати конкретні служби, гарячі лінії куди важливо звернутися, щоб не залишатися з проблемою наодинці;

3) сприяння соціальній справедливості. У суспільстві все ж існує думка, що постраждала особа є сама винною у тому, що з нею це трапилося. Вони не розглядають варіанти того, що торгівля людьми може здійснюватися різноманітними шляхами з використанням будь-яких методів. Тому, у

соціальній профілактиці важливим є пояснення даного аспекту. Адже завжди все відбувається шляхом обману з використанням фізичного чи психологічного тиску і тоді особа стає заручником ситуації;

4) сприяння праву на самовизначення. Працівник/ниця мають сприяти тому, щоб особа зрозуміла, що вона повністю може самостійно робити вибір чи приймати необхідні для неї рішення. Проте важливим є пояснення того, що такий вибір не має порушувати права та гідність іншої людини.

Саме при розгляді IV принципу можемо виділити етичну дилему. Коли ми говоримо про торгівлю людьми, то наголошуємо на тому, що друзі, рідні, знайомі можуть виступати вербувальниками, особами причетними до торгівлі людьми. З іншого боку, існує сприяння праву на самовизначення. Тобто, людина може самостійно сприймати інформацію від рідних, друзів, знайомих і обирати шляхи приймання власного рішення. У такому випадку все ж варто наголошувати на реальних подіях коли особи з числа близьких виступали вербувальниками (наприклад, за залучення нової людини їх самих могли відпустити), приймати варіант того, що людина все ж може слухати рідних, друзів, знайомих. Проте, рекомендувати додатково ознайомлюватись з усією отриманою від них інформацією, перевіряти, звертатись до відповідних органів, служб, організацій які допоможуть увесь процес зробити безпечним і нададуть необхідні поради.

Також варто звернути увагу на позицію самого вербувальника. Є 3 основних причини коли близька людина стає вербувальником:

- свідомо продають близьких;
- за залучення нової людини їх самих могли відпустити;
- не свідомо (коли треті особи надають хибну інформацію про працевлаштування і просять транслювати це в їх оточенні. Або одна людина має успішний досвід роботи і її використовують потім як вербувальника).

У роботі з проблемою торгівлі людьми є також важливим використання правильних термінів. Наприклад, особою, постраждалою від торгівлі людьми

може бути тільки та, що має документ, у якому зазначено відповідний статус (про це зазначено у порядку встановлення статусу особи, що постраждала від торгівлі людьми). У інших випадках, це все ж буде особа, що є ймовірно постраждалою від торгівлі людьми або ж та яка вважає себе такою і подала відповідну заяву для підтвердження. Можливо, ті хто отримав статус свідомо погоджуються з тим, що все ж торгівля людьми була, готові про це говорити. Тоді як інші можуть, наприклад, заперечувати наявність такої проблеми чи свою приналежність до неї. Тому, потрібно бути уважним/ною при використанні термінів, адже це може вплинути на контакт з людиною.

Отже, кожен фахівець/чиня мають дотримуватись етичних принципів у своїй професійній діяльності. Основні з них зазначені у Глобальній декларації етичних принципів соціальної роботи, що була видана у 2018 р. Деякі з них співпадають з тими, що зазначені у Законі України «Про протидію торгівлі людьми» чи у «Стандарті надання послуги соціальної профілактики торгівлі людьми». Виходячи з етичних принципів виявляти та аналізувати етичні дилеми, адже це дозволяє соціальному працівнику побачити одразу декілька сторін однієї проблеми та зрозуміти яким чином варто працювати далі.

1.4. Форум-театр як методика соціальної роботи, досвід застосування в online-форматі

У 1960-х роках бразильським режисером та політиком Аугусто Боалем була створена театральна методика – театр пригноблених. Він ставив за мету зробити такий простір, де люди самостійно захочуть обговорювати свої соціальні та економічні проблеми. Більше того, в ході творчого процесу самостійно вчитимуться впливати на обставини, які роблять їх пригнобленими чи створюють певну несправедливість.

Сама методика складається з різних ігор, вправ, технік, які допомагають людині відкритися, проаналізувати соціальну реальність для активних спроб пошуку рішень наявних проблем. Такий театр ніби створює безпечний простір, де люди можуть спробувати зробити дії і подивитись на те, які наслідки вони можуть нести за собою.

Форум-театр – це лише одна з форм театру пригноблених. Ця методика знайшла активне застосування в практиці соціальної роботи. Її досліджують науковці. Так, І.Захарченко у своїй роботі зазначає, що форум-театр – це методика інтерактивної роботи серед різних прошарків суспільства, яка є одним із важливих елементів упровадження театру в життя, спрямована на альтернативне вирішення соціальних проблем, пошуку шляхів виходу зі складної життєвої ситуації, у процесі якої глядачі набувають досвіду активного вияву особистої ініціативи [2].

Особливість форум-театру в тому, що всі актори є непрофесіоналами. До того ж, сценарій складається саме ними.

У форум-театрі передбачена також роль ведучого – джокера. Він має вміння правильно організувати робочий процес: за допомогою ігор, вправ, технік активізувати учасників до участі, в тому числі й виявлення проблем, які найбільше турбують учасників, написання основного сценарію, а потім програвання різних його варіантів.

Розглянемо складові методики форум-театру докладніше.

Перш за все потрібен сценарій. Він може бути готовий, або писатися творчою групою, яка береться за постановку форум-театру. Сценарій може складатись як з одної сцени, так і 3-6 пов'язаних між собою елементів. Р.Ленг наголошує на тому, що сценарій має бути найбільш приближений до реальності. Діалоги повинні бути прописані простою зрозумілою кожному мовою, місця дії мають бути «живими». У такому театрі має бути присутня життєва правда, щоб спровокувати глядача на активність [3].

Важливим подальшим етапом є процес репетицій, причому творчі групи форум-театру можуть працювати на постійній основі, беручись за різні тематики, вдосконалюючи свою акторську майстерність, а також майстерність активізації пошуку рішень різноманітних соціальних проблем.

Подальший процес роботи з глядачами включає в себе дві складові: 1) підготовка джокером глядачів до участі у форум-театрі із використанням спеціальних вправ; 2) безпосереднє програвання сцен(и) форум-театру; 3) обговорення, пропонування варіантів вирішення. Варто пам'ятати, що форум-театр має визначену структуру: в основній ролі виступає особа, яка зіткнулася з певними життєвими обставинами і вона не може їх самотійно подолати («пригнічена особа»). Обов'язковою є присутність «агресора», а також «спостерігачів».

Важливою є підготовка глядачів до роботи за допомогою відповідних вправ та технік. Робиться це для того, щоб люди були готові розглядати проблему, що їм пропонується. Також, для створення безпечного простору, щоб вони не боялись пропонувати свої варіанти вирішення, вести обговорення чи задавати запитання. Правильна підготовка глядачів дозволяє працювати більш ефективно на наступних етапах форум-театру. Подібні вправи використовуються і в кінці також. Робиться це для того, щоб людина не переносила на реальне життя те, що було висвітлено (наприклад, прояви агресії чи пригніченої особи) (див. Додаток А)

Дія починається словами ведучого («джокера») та завершується його словом: «СТОП!». Акторами висвітлюється певна соціальна проблема, але без

варіантів її вирішення, сцена завершується за мить до того, як сталася певна криза. Після завершення джокер за допомогою навідних питань проводить обговорення всього дійства, яке відбувалося, з групою глядачів. Він має зрозуміти їхнє ставлення до обраної теми, чи знають вони щось про неї, чи взагалі вважають це проблемою та інше.

Після спільного діалогу глядачам пропонується вийти на сцену для представлення власного варіанту впливу на ситуацію. Причому «агресора» та «пригнічену особу» не можна замінити в ході подальшого дійства. Важливо, щоб ідеї не просто озвучувались з місця, а дійсно глядачі виходили та пробували себе в ролях акторів. Після кожного такого втручання, джокер проводить аналіз, для фіксування основних моментів цієї інтервенції. Для більш ефективного робочого процесу варто пам'ятати, що за методикою А. Боалю, сцени не існує. Глядачі та актори мають знаходитися на одному рівні, щоб при виході для програвання ситуації людина не відчувала певного дискомфорту (наприклад, може виникнути відчуття публічного виступу). Форум-театром не передбачено формування конкретних результатів, які можуть бути універсальними для різних проблем, він дозволяє людині певним чином програти сценку з реального життя, щоб побачити дії та їх наслідки. Кількість інтервенцій не є однаковою для кожного форум-театру, все залежить від активності його учасників.

Етап обговорення є одним з ключових. Тут глядачі пропонують свої варіанти вирішення проблеми. Головною умовою є не просто їх обговорення, а безпосередня участь у програванні сценки. Коли у взаємодії вступають непрофесійні актори. Така діяльність створює певним чином «безпечні умови» де особа може спробувати будь-які свої дії та отримати зворотній зв'язок на них.

Рекомендовано залучати до діяльності експертів, що безпосередньо працюють з тією темою, що обговорюється у виставі. Адже це допомагає учасникам/цям отримати достовірну інформацію, отримати зворотній зв'язок на свої дії, почути реальні приклади та ін.

Завершення цього робочого процесу також має певні важливі моменти. Ведучий має провести завершальні вправи, які допоможуть учасникам та акторам вийти з тих образів, що були представлені у виставі.

Якщо проведення такого театру є на постійній основі, важливо кожного разу проводити аналіз отриманих результатів для більш ефективної подальшої роботи, яка може включати нові моменти над якими раніше не замислювались учасники творчої групи форум-театру.

Також, у ході підготовчої роботи було проаналізовано наявний досвід форум-театрів в online-форматі. Наприклад, вистава «СурМАМА» від театру «Крила слуги». Процес був побудований таким чином, що спочатку люди, які погодились долучитись мали, переглянути на сторінці театру в YouTube запис вистави. Після чого приєднувались до конференції ZOOM, де і відбувалось основне обговорення вистави з усіма основними етапами [17].

Ще один приклад – це низка вистав, які також розміщені на платформі YouTube і глядачі можуть переглянути їх online, дати зворотній зв'язок в коментарях. Усі вони підготовлені «Театром змін» [16].

Отже, використання цієї методики можливе у соціальній роботі при роботі з різними цільовими аудиторіями. Форум-театр підіймає дійсно важливі теми, які висвітлюють актуальні проблеми і допомагають людям замислитись над тим, як вони впливають на них та їх життя, спробувати результативність різних варіантів рішення. В умовах карантинних обмежень можливе перенесення усієї діяльності, що передбачена структурою, в online-формат. Проте уся робота потребує додаткової підготовки.

Висновки до розділу 1

У даному розділі розглянули Закони України «Про соціальні послуги» та «Про протидію торгівлі людьми», а також «Стандарт надання соціальної послуги профілактики проблеми торгівлі людьми». Нами було описано низку термінів, які стосуються обраної теми і встановлено чому студентська молодь все ж є потенційною групою ризику.

Також, розглянуто «Глобальну декларацію етичних принципів соціальної роботи», та описано ті, які стосуються нашої роботи: сприяння правам людини, принцип визнання гідності, сприяння соціальній справедливості та праву на самовизначення. При їх розгляді стало зрозуміло, що у законодавстві України вони також зустрічаються і діяльність працівників має здійснюватись з їх урахуванням. Додатково описано етичну дилему, яка була з'ясована в ході підготовки до реалізації практичної частини даної роботи. Вона стосується права на самовизначення особи. Адже з одного боку, людина може дійсно довіряти друзям/рідним/знайомим, з іншого саме ці особи можуть виступати вербувальниками. У роботі соціального працівника варто звертати увагу на це, підтримувати це право людини, а з іншого боку інформувати про реальні подібні ситуації, наголошувати на доцільності перевірки інформації, шляхів її пошуку, важливості консультації зі спеціалістами. Також, було розглянуто ситуацію з боку самого вербувальника і визначено, що його діяльність може бути результатом знаходження самого в позиції жертви.

Ще одним пунктом був опис форум-театру як технології соціальної роботи, наведено досвід реалізації вистав в online-форматі. З'ясовано, що він має свою структуру та етапи реалізації, а при перенесенні цієї діяльності в мережу, потрібна додаткова підготовка. Обґрунтована доцільність застосування форум-театру в online-форматі в умовах карантинних обмежень. Вона полягає у тому, що такий вид роботи допомагає залучити більш широке коло осіб та додаткова перевага у залученні експертів.

Розділ 2. Експериментальна перевірка можливостей форум-театру в середовищі Інтернет-конференції

2.1. Аналіз методу «дослідження в дії»

Курт Льюїн вважається засновником методу «дослідження в дії», адже саме він в 1913 році охарактеризував його, як розвиток по спіралі з передбаченням елементів цього планування дослідження, самої дії та оцінки результатів цього дослідження [14].

«Поєднання двох форм діяльності – дії та спостереження», – так охарактеризувала даний метод одна з зарубіжних дослідниць – А.Берн. Вона зазначала, що «дослідження в дії» це процес, який характеризується як спіраль або цикл рухів (між діями та дослідженнями) [13].

Н. Гусак вважає, що метод «дослідження в дії» – це вид соціального дослідження, адже основною його метою є покращення певної соціальної ситуації за допомогою заходів, а вони в свою чергу, спрямовані на зміни. До того ж цей процес полягає у співпраці між учасниками та дослідниками [1].

Якщо брати до уваги дослідження вітчизняних вчених, то варто зосередитись на визначенні К. Ярошенко та Т. Семигіної. Вони зазначають, що цей метод (у соціальній роботі) – цикли, що повторюються. Він включає планування, реалізацію самої активності, її оцінку та реалізацію нової активності. 6 циклів – оптимальна кількість для аналізу різних думок. Важливим є те, що рефлексія та сприйняття є одними з основних моментів під час кожного етапу дослідження.

«Дослідження в дії» може розглядатися, як стратегія, що орієнтована на участь, кооперацію та наснаження в громаді. Метод орієнтується на її сильні сторони (і це є ключовим принципом), виступає дослідницькою альтернативою, адже містить елементи інтервенції та самого дослідження. У «дослідженні в дії» дослідник має окрему роль, що не схожа на інші. Адже тут він не самостійно є відповідальним за результати та хід дослідження, а навпаки, все розділяється між усіма учасниками. Тут роль дослідника є дійсно

важливою, адже він має вміти рефлексувати, бути гнучким до різних обставин, постійно замислюватись над тим, що може додати в ході дослідження, чути всіх та мати певні навички переговорів. Самі ж учасники дослідження також залучаються до рефлексії. Кожен етап (цикл) супроводжується зворотнім зв'язком, при аналізі якого додаються нові зміни для наступного етапу [4].

М. Постхольм та С. Скрюсет зазначили декілька складових у цьому методі. Вони є наступними:

- 1) вибудовування довіри, адже вона є запорукою успішної діяльності;
- 2) рефлексія;
- 3) готовність до взаємовпливу;
- 4) розуміння самого процесу та того, що можливі некеровані зовнішні впливи;
- 5) одночасне виконання декількох ролей та ін. [4].

Е. Уїлсон показала такі 4 основних етапи проведення методу «дослідження в дії»:

- 1) визначення проблеми (яка хвилює та яку хочете змінити), визначення форми втручання та прописування мети, збір необхідної первинної інформації;
- 2) планування дослідження в дії (конкретизація мети), що дозволить реалізувати пілотне втручання в процес;
- 3) спостереження та здійснення втручання: аналіз реалізованої дії, обговорення того, чи правильно ми рухаємось;
- 4) етап перепланування – аналіз циклу який пройшов, для того, щоб внести зміни під час підготовки до проведення інших [15].

За підсумками, розглянутого, на нашу думку, метод «дослідження в дії» є дійсно зручним. Він, наявністю циклів, допомагає покращувати подальшу роботу. Адже, кожен етап несе за собою постановку основних завдань, реалізацію заходу і, основне, аналіз своїх результатів та рефлексію від самих учасників. Саме за допомогою нього ми будемо здійснювати експериментальну перевірку можливостей форум-театру в середовищі Інтернет-конференції). При визначенні методу підкреслено таку його складову як партиципацію, що відповідає саме форум-театру. Адже поєднується дія (яка

виконується як глядачами, так і самими непрофесійними акторами/ками) та спостереження. Далі аналіз роботи дозволяє розглянути ці два аспекти задля покращення нашої наступної інтервенції.

2.2. Реалізація форум-театру в середовищі Інтернет-конференції та визначення особливостей роботи в online-форматі

У даній роботі метою було дослідити можливості студентського форум-театру у середовищі Інтернет-конференції при здійсненні соціальної профілактики проблеми торгівлі людьми. Експериментальна частина дослідження була реалізована з використанням методу «дослідження в дії». Він у своїй структурі проведення має етапи, які включає в себе й зазначений інструмент інтервенції.

Кожен цикл «дослідження в дії» передбачає постановку цілі, реалізацію методики та отримання зворотного зв'язку від учасників. Ними виступають як непрофесійні актори, так і глядачі, що залучені до діяльності. Роль обох є важливою, при розгляді саме партисипативної складової, адже це дозволяє вдосконалювати наступні сценарії та особливості проведення форум-театру online. Після цього йде аналіз отриманих результатів для покращення майбутньої роботи та часткового порівняння їх між різними категоріями або залученими групами.

Основними непрофесійними акторами виступали студенти/ки спеціальності «Соціальна робота» СумДУ 2-4 курсів. Нами було реалізовано два форум-театри в середовищі Інтернет-конференції із безпосереднім залученням цільової аудиторії на тему «Протидія торгівлі людьми».

Першим етапом було провести фокус-групове дослідження щодо рівня обізнаності студентів/ток про проблему торгівлі людьми. Спочатку було обрано по 2 області, які є прикордонними, з різних частин країни (західна, центральна, східна). Далі, через контактування зі студентами, які є амбасадорами/ками з питань протидії торгівлі людьми і пройшли відповідне

навчання в рамках «Літньої школи для майбутніх соціальних працівників та психологів» від Координатора проектів ОБСЄ в Україні, відбулося інформування про такий вид роботи і студенти/тки, які виявили бажання, могли долучитись потім до самих фокус-груп.

Наступний етап – розроблення графіку проведення дослідження та написання гайду (див. Додаток Б). Після чого відбувались самі фокус-групи із залученням цільової аудиторії з використанням платформи ZOOM. Тривалість кожної – 1 година, кількість учасників/ниць – 8 осіб. Всього респондентами виступило 24 особи (з них: хлопці – 12, дівчата – 12). Віковий показник – 18-25 років.

Специфіка online формату полягала в тому, що потрібно було розробити графік для проведення фокус-груп так, щоб кожен учасник/ниця могли приєднатися у той час, який планувався. Складність була в тому, що студенти мають різне навчальне навантаження і є представниками/ницями різних областей України. І, звісно, варто було враховувати технічні можливості кожного/ної. Так, відповіді могли надходити лише в чат, або особа працювала без камери, проте з увімкненим мікрофоном та ін.

Результати фокус-груп показали, що студенти з західних областей більше розглядають можливості переїзду на роботу в інше місто чи навіть країну, тоді як студенти зі східних областей розглядають можливості працевлаштування на місці. Також, майже кожен/на учасник/ця дослідження мають знайомих чи рідних, які працювали за кордоном, проте не всі знають, що потрібно було б зробити перед від'їздом (наприклад, знайти номери посольств, зробити копії документів, читання договору зрозумілою для них мовою та ін.).

Якщо ж говорити про ще одні результати дослідження, то воно показало, що у студентської молоді все ж існують певні стереотипи, які стосуються даної проблеми. А саме:

- друзі – це надійне «джерело» для того, щоб дізнатись про роботу;
- ситуація торгівлі людьми можлива тільки тоді, коли ти їдеш на роботу;

- «зі мною це точно не трапиться»;
- торгівля людьми більш поширена за кордоном;
- торгівля людьми – це лише продаж органів чи сексуальна експлуатація.

Виявлені стереотипи можуть певним чином свідчити про те, що студентська молодь не до кінця є обізнаною у темі торгівлі людьми. В ході наступних етапів нашої роботи акцент робився на 2 стереотипах: «друзі – надійне джерело» та «зі мною це не трапиться». Були обрані саме ці, бо вони переважають у відповідях цільової аудиторії на відміну від інших. Під них було підібрано реальний кейс з життя, що висвітлює цю проблему. Він обирався з бази кейсів «Літньої школи для майбутніх соціальних працівників та психологів» з питань протидії торгівлі людьми. Потім, на основі цього кейсу розроблено сценарій з дотриманням його структури, необхідної кількості основних акторів (див. Додаток В).

Далі варто розглянути **перший цикл «дослідження в дії»**.

Цільова група. Залученими були студенти/ки з різних областей України, а саме: Львівська, Чернівецька, Київська, Запорізька, Сумська та Харківська. Всього було залучено 21 особу, серед яких – 2 експерта.

Завдання. Перш за все варто було підготувати та апробувати методіку форум-театру саме в середовищі Інтернет-конференції. Також, визначити особливості реалізації вистави в такому форматі, зробити аналіз роботи та спланувати наступну активність.

Реалізація. Захід відбувся 9.12.2020 р. з використанням платформи ZOOM (див.Додаток Г). Тривалість близько 1,5 год. Активність студентської молоді під час реалізації форум-театру є одним з показників того, що вони були включені в процес обговорення проблеми торгівлі людьми.

Експерт, що був залучений до заходу, має досвід роботи з особами, які потрапляли в ситуацію торгівлі людьми. Тому, учасникам/цям наводились реальні кейси з практики схожі до тих, що було покладено в основу сценарію. Проте, з заміною усіх реальних відомостей про осіб. Після чого, були спроби

саме студентами програти одну з ролей та здійснити певний вплив на ситуацію, що була запропонована.

Учасниками було запропоновано близько 10 варіантів розвитку подій та вирішення проблемної ситуації. До активної участі долучилося 60% учасників/ць, що мали змогу бути з увімкненою камерою та мікрофоном. Решта могли писати свої варіанти та думки в чат. Зокрема були запропоновані такі варіанти дій в наявній проблемній ситуації:

- задавання якомога більше уточнюючих запитань про майбутню роботу, коли ставали на роль подруги (в I сценці);
- введення додаткових сторонніх осіб, що намагались задати якомога більше навідних питань до подруги, що пропонує роботу;
- заперечення того, що подруга є «вербувальницею»;
- висловлювали зацікавлення та навідні запитання з приводу того, що подруга, яка пропонує роботу є підозрілою, а та, яка проходила повз і зупинилась на декілька хвилин – насправді може бути її співницею;
- була також думка, що пропозиція подруги є нормальною, а от підозрілим є тільки роботодавець.

Рефлексія. Перш за все, учасники/ниці висловили думки про те, що дійсно зручним є використання такого формату роботи, адже це дозволяє познайомитись з людьми з інших областе, обмінятись з ними думками, поспілкуватись в контексті зазначеної теми. Наступний зворотній зв'язок стосувався питання підключення до заходу, а саме контекст того, що кожен/на можуть працювати в силу своїх технічних можливостей (з/без камери, писати в чат, озвучувати свої думки та ін.). Представники організацій, що були залучені в якості експертів/ток, відзначили ефективність такої методики (навіть в online-форматі) при соціальній профілактиці торгівлі людьми.

Рекомендації для подальшого циклу. При підготовці наступного форум-театру необхідно більше використовувати вбудовані можливості платформи (а саме панель жестів) для того, щоб було краще зрозуміло осіб, що виступають непрофесійними акторами/ками. Звернути увагу на чат, як

додатковий компонент в ході реалізації вистави. Адже саме там ми можемо бачити ще один зворотній зв'язок від учасників/ниць.

Другий цикл «дослідження в дії».

Цільова група. Учасниками/цями виступали студенти/ки з таких міст: Конотоп, Глухів, Ворожба, Суми, Харків, Хмельницький. Всього було залучено 40 осіб. Серед них 1 експертка.

Завдання. Презентувати методику форум-театру з використання середовища Інтернет-конференції для цієї аудиторії, зосередитись на основних моментах під час обговорення, залучити учасників до активного обговорення, адже раніше вони не зустрічалися з цією формою роботи. З точки зору методу «дослідження в дії» завданням було врахувати результати попереднього циклу, отримати рефлексію від учасників цього заходу та проаналізувати свою роботу.

Реалізація. Захід відбувався 14.05.2021 р. з використанням платформи ZOOM, тривалість 1,5 год. (див.Додаток Д). Врахувавши результати попереднього циклу, що стосуються удосконалення виокремлення акторів, то ми внесли зміну. Кожен непрофесійний актор/ка з числа студентів протягом усієї вистави використовували вбудовану можливість платформи, а саме «жест – піднята рука». Так, учасники бачили хто стоїть на ролях агресора, пригніченої особи та спостерігачів. Також, відмінністю даного заходу є те, що саме в чаті відбувалась висока активність обговорення проблеми.

Студенти/ки пропонували варіанти вирішення проблеми. Наприклад, ведення бесіди більш довго, задавання уточнюючих запитань до агресора, будучи в ролі подруги, що є спостерігачем в I сцені.

Загальні висновки є наступними:

- важливість прояву небайдужості, активної громадської позиції. Адже саме такі дії можуть врятувати особу від того, що вона все ж потрапить у подібну ситуацію;
- потрібно завжди консультиватись з відповідним фахівцем, у тому питанні, що наразі є актуальним;

- необхідно завжди перевіряти ту інформацію, яку тобі надають. Навіть коли це друзі, рідні, знайомі;

Рефлексія. Виділили необхідність присутності двох джокерів. Перший веде процес самої вистави, обговорення ситуації. Другий – відповідає за ведення чату та обговорення пов'язаного з цим.

Рекомендації для подальшого циклу. Необхідно внести зміни в існуючий сценарій, для того, щоб ситуація розкрилась з іншого боку і учасникам це дало поштовх для пошуку інших шляхів вирішення проблемної ситуації. Також варто вводити роль додаткового джокера, який буде зосереджений саме на модерації чату та веденні обговорення у відповідності до цього. Отриманим результатом в ході обговорення сцен було «родина має бути важливішою, за спокусу більшого заробітку». Вважаємо за доцільне звернути увагу на цей акцент для розширення проблематики, що розглядається.

Отже, «дослідження в дії» показало, що форум-театр в середовищі Інтернет-конференції є дієвим за умов:

- розуміння реалізації форум-театру в традиційному форматі для того, щоб знати як перенести дану діяльність в online-формат;
- додаткової підготовки самими непрофесійними акторами/ками задля створення вистави, що буде легко сприйматися учасниками/цями;
- готовність джокером проводити захід в такому форматі: використовувати вправи для початку та завершення роботи, що можуть бути дієвими online, вести обговорення з урахуванням технічних можливостей учасників/ниць, звертати увагу на чат, як додаткове джерело ведення розмови;
- проведення аналізу своєї роботи (непрофесійними акторами та джокером) задля покращення своєї роботи та виокремлення змін, які потрібно ввести на наступних етапах інтервенції.

Кожний цикл враховує результати попереднього і тому, діяльність постійно удосконалюється.

Нами було реалізовано два форум-театри в середовищі Інтернет-конференції, які є успішними. Особливості підготовки такої діяльності є наступними:

- при підготовці варто враховувати технічні можливості самих непрофесійних акторів форум-театру (наприклад, у когось немає можливості підключатися з камерою);
- варто попередньо провести декілька репетицій майбутньої вистави, адже в такому форматі глядачам можуть гірше відслідковуватись емоції/настрій, які актор/ка мають передати через свою роль (наприклад, глядачам не буде зрозуміло де ж у показаному сюжеті «агресор» чи «пригнічена особа»);
- сценарій має будуватись таким чином, щоб ситуацію можливо було легко уявити. Наприклад, легше буде сприйматись сюжет, де в основі лежить телефонна розмова, адже на екрані просто бачимо людей, які знаходяться в різних приміщеннях. Коли ж хочемо зобразити ситуацію в транспорті, то варто подумати про фон, який буде допомагати у візуалізації всього, що буде відбуватись;
- на етапі проведення вже самого форум-театру в online-форматі непрофесійні актори та джокер мають підключитись раніше, щоб виявити до початку роботи технічні несправності (якщо такі виникають);
- кожен/на (з числа непрофесійних акторів) мають змінити свої імена у відповідності до тієї ролі, що мають. Робиться це для того, щоб коли йде програвання ситуації глядачі могли розуміти, від якої ролі йде відповідна репліка;
- під час підключення та на етап програвання ситуацій мають бути вимкненими мікрофони тих, хто не бере безпосередньо зараз участі. Так, не буде чути зайвих звуків, що можуть заважати в роботі;
- варто враховувати технічні можливості учасників/ниць, як будуть долучатись до заходу. Можливо, організатори мають бути попередньо

повідомлені про те, хто буде з увімкненою камерою, матиме змогу писати тільки в чат і т.д.;

- як і в традиційному форматі варто подумати про підготовчі та завершальні вправи форум-театру, бо без них не можливе ефективне налаштування аудиторії на роботу та її завершення (знімаючи маски в кінці має бути заміна імен на справжні);
- варто максимально користуватись вже вбудованими можливостями платформи, що використовується в роботі. Наприклад, встановлення та використання фону (непрофесійними акторами), панель жестів (за допомогою них учасники/ниці можуть показувати своє бажання висловитися чи інше), чат (для надсилання повідомлень, запитань, щоб таким чином встановити послідовність хто за ким буде вмикати мікрофон та говорити не перебиваючи іншого/шу);
- необхідно звертати увагу на чат, як додаткову можливість ведення обговорення. Там можуть бути коментарі учасників/ниць, що є дійсно важливими, актуальними, або ж запитання на які необхідно дати відповідь;
- за необхідності вводити ролі двох джокерів. Один веде саме обговорення під час програвання сцен, інший коментує все, що пов'язане з чатом.

Форум-театр в середовищі Інтернет-конференції потребує додаткової підготовки, що включає діяльність самих акторів, глядачів та технічних можливостей кожної/ного. Результативність діяльності цілком залежить від цих особливостей. Також, було розроблено збірку сценаріїв, що включає в себе написані та апробовані сценарії форум-театрів. Авторами яких виступають студенти спеціальності «Соціальна робота», непрофесійні актори театру та клієнтки КУ «Сумський міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «Берегиня»».

2.3. Порівняння результатів реалізації традиційного та online-форматів реалізації форум-театрів

Попередньо нами було визначено індикатори ефективності соціальної профілактики торгівлі людьми із застосуванням методу форум-театру в середовищі Інтернет-конференції:

- активна/пасивна участь в програванні ситуацій (у форум-театрі);
- висловлення думки про варіанти впливу на ситуацію;
- обізнаність про проблему, що розглядається;
- порівняння активності на початку форум-театру та на завершенні;
- отримані відгуки/коментарі про реалізований захід (від самих учасників/ниць);
- відгуки учасників/експертів.

Зосереджувались саме на таких, адже за допомогою них можливо побачити ефективність роботи. Результати форум-театру можуть бути не зовсім чіткими, проте їх можна відстежити саме за допомогою таких індикаторів. А для того, щоб побачити ще й ефективність підготовчого етапу та розуміти як будувати подальшу роботу, важливими є відгуки та коментарі від самих учасників/ниць та експертів.

Порівнюючи результати традиційного форум-театру (який був реалізований нами 02.03.2020 на базі «Коледжу харчових технологій» м.Суми) за індикаторами та форум-театру в online-форматі, вони є наступними (див.Табл.1), (див. Додаток Е).

Індикатори ефективності роботи	Традиційний формат форум-театру	Online-формат форум-театрів
Активна/пасивна участь в програванні	Учасники/ниці проявляли свою активну позицію на етапах	На етапі програвання ситуацій (у форум-театрі) все ж переважала активна

ситуацій (у форум-театрі).	програвання ситуацій форум-театру. Адже вони пробували себе в деяких ролях та намагались вплинути своїми діями на ситуацію.	позиція серед студентів/ток. Вони пропонували власні рішення ситуації, ставали на ролі акторів. Інший приклад – це ведення активного обговорення можливостей програвання ролей в чаті.
Висловлення думки про варіанти впливу на ситуацію.	Висловлення думок було також активним. Більше того виникали запитання та варіанти розвитку ситуації та впливу на неї. Так, в ході обговорення з'ясувались зовсім нові речі, які не передбачались основним сценарієм роботи.	Висловлення думки про варіанти впливу на ситуацію відбувались різними шляхами: ставання безпосередньо на роль актора/ки, висловлення свого бачення подальшого розвитку ситуації, задавання уточнюючих запитань чи пояснення свої ідеї і аж потім вступ в діалог з акторами/ками, комунікація за допомогою чату.
Обізнаність про проблему, що розглядається.	Студентська молодь, що була присутня на заході має певні знання та уявлення про проблему, що розглядалася. Проте, вони певним чином є	Фокус-групове дослідження, яке було проведено попередньо показало, що студентська молодь є відносно обізнаною у проблемі.

	<p>недостовірними. Тому, на етапі переходу до програвання ситуацій форум-театру – виникали певні запитання.</p>	<p>Проте, інформація є не цілком достовірною. Більше того у відповідях виявлено певні стереотипи, що стосуються теми протидії торгівлі людьми.</p>
<p>Порівняння активності на початку форум-театру та на завершенні.</p>	<p>Якщо порівнювати активність під час реалізації форум-театру, то вона також збільшувалась від початку роботи до її завершення. Учасниками проговорювалися варіанти впливу на ситуацію але більшим чином вони майже не відрізнялися один від одного. Проте після активного обговорення проблемного моменту все ж відбулось пропонування рішень, які все ж несли певну частку впливу.</p>	<p>Активність від початку роботи до завершення збільшувалась. Адже, наприклад, спочатку в учасників/ниць було розуміння того, що можна спробувати замінити у першій сцені подругу. Проте, коли пробували це робити, діалог майже нічим не відрізнявся від того, що пропонувався нами. Тоді як під кінець роботи, студенти/тки виявляли бажання повернутись ще до першого епізоду, спробувати ще свої думки перенести в роль, більше проговорювали варіанти дій. Також, це збільшення активності обговорення</p>

		після коментарів, що надавали експерти.
Отримані відгуки/коментарі про реалізований захід (від самих учасників/ниць)	Відгуки отримані були під час заходу та після його завершення. Це був новий формат роботи для цільової аудиторії, вони були зацікавлені у тому, щоб спробувати попрацювати з іншими темами. Більше того, учасники змогли отримати нову для себе інформацію про проблему торгівлі людьми і те, що потрібно вже протидіяти цьому явищу.	Отримані відгуки/коментарі про реалізовані заходи (від самих учасників/ниць) були як під час безпосередньої діяльності, так і після цього але вже в особисті повідомлення. Загалом, заходи видалися цікавими для студентів/ток, бо це був новий формат роботи для них. Дехто проговорював те, що було цікаво працювати з людьми з інших областей/міст і взагалі, почути нову достовірну інформацію про цю проблему.
Відгуки учасників/експертів.	Серед присутніх були представники коледжу у якому проводився захід, які й надали схвальні відгуки про такий вид роботи. Та зазначили, що це ефективний вид діяльності при обговоренні такої	На заходах були присутні експерти, що за необхідності давали свої коментарі та наводили реальні кейси з їх професійної діяльності. Вони також дали свої коментарі та зазначили, що

	складної теми.	це той формат роботи який є доцільним при обговоренні проблеми торгівлі людьми і дійсно є ефективним.
--	----------------	---

Табл.1 “Порівняння ефективності традиційного та online-форматів форум-театру”

Отже, ефективність форум-театру у соціальні профілактиці торгівлі людьми є високою. Проте, все ж існують відмінності у його реалізації між традиційним та online-форматами. Було виявлено те, що інформація, яка попередньо була відома учасникам/цям про торгівлю людьми, є не до кінця достовірною і зумовлює стереотипне бачення проблеми. Online-формат форум-театру відкрив нові можливості для студентів/ток: почути достовірну інформацію, поспілкуватися та обмінятись думками з представниками/ницями інших областей України, спробувати у «безпечних умовах» свої дії та отримати зворотній зв'язок на них.

Разом із тим обмеженнями online-формату є технічні можливості самих учасників/ниць, часткова складність у сприйнятті основних ролей «агресора» та «пригніченої особи», що і потребує додаткової підготовки.

Ми віддаємо перевагу традиційному формату форум-театру, проте в умовах карантинних обмежень вважаємо цілком доцільним використання online-формату такої роботи. Більше того, останній варіант дозволяє залучати більш широке коло учасників/ниць та експертів до наших заходів. І в цьому його велика перевага.

Також нами була розроблена збірка сценаріїв для проведення форум-театрів в традиційному та online-форматах. Вона містить: опис самого інструменту, приклади 5 сценаріїв, що були розроблені та апробовані (див.Додаток Ж).

Висновки до розділу 2

Нами було реалізовано два форум-театри в середовищі Інтернет-конференції, що показали свою ефективність у такому форматі роботи.

Діяльність експериментально досліджена за допомогою методу «дослідження в дії», адже саме він дозволяє виокремити такі елементи: цільова аудиторія, завдання, реалізація, рефлексія, рекомендації для подальшого циклу. За допомогою цього ми можемо все побачити більш узагальнено і зрозуміти, що необхідно змінити чи додати в реалізації наступного заходу. В результаті ми покращуємо наш наступний цикл, а він у свою чергу покращує наступний. При визначенні методу підкреслено таку його складову як партиципацію, що відповідає саме форум-театру. Проявлялась вона в тому, що глядачі доповнювали думки одне одного, висловлювали знання про саму проблему, розглядали нові варіанти розвитку та доповнення сценаріїв. Роль експерта теж має бути такою, що провокує партиципацію, а не дає готові варіанти відповідей.

Ми розглянули особливості підготовки форум-театру в середовищі Інтернет-конференції. Вони полягають в додатковій підготовці всього процесу як організаторами, так і непрофесійними акторами. З іншого боку це робота з самими глядачами, яких ми залучаємо до діяльності. Опрацювання додаткових можливостей самої платформи, яку ми використовуємо для максимального її використання у нашій роботі.

Було проведено фокус-групове дослідження щодо вивчення рівня обізнаності студентів/ток про проблему торгівлі людьми. За результатами виявлено певні стереотипи. Два, які найчастіше зустрічались у відповідях респондентів/ток, було покладено в основу сценарію для форум-театру. Ними є «друзі це надійне джерело пошуку інформації», «зі мною це точно не трапиться».

Порівнюючи результати традиційного формату форум-театру та online заходів стає зрозумілим, що соціальна профілактика торгівлі людьми можлива

і у такому форматі роботи. За результатами вона не має відмінностей у показниках активності, залученості чи обговорення. Існують лише певні обмеження під час проведення в середовищі Інтернет-конференції. Наприклад, технічні можливості самих учасників/ниць, складність у сприйманні основних ролей «агресора» та «пригніченої особи».

ВИСНОВКИ

Дана робота стосується соціальної профілактики проблеми торгівлі людьми з використання методики форум-театру в середовищі Інтернет-конференції.

1. Було наведено статистичні дані Міністерства соціальної політики України, що стосуються проблеми, результати національного опитування. Згідно яких: 59% вважають, що не можуть потрапити у таку ситуацію, 43% готові поїхати в інше місто на роботу без офіційного працевлаштування, а 23% готові працювати неофіційно в іншій країні. Підкреслимо, що актуальність соціальної профілактики торгівлі людьми зберігається й в умовах карантину. Тож потрібно дослідження відповідних особливостей проведення форум-театру в online-форматі.

2. Проаналізовано наявний попередній досвід проведення форум-театру, визначено етапи реалізації та прийоми. Серед них це: 1) підготовча робота непрофесійних акторів, написання сценарію; 2) підготовка джокером глядачів до участі у форум-театрі із використанням спеціальних вправ; 3) безпосереднє програвання сцен(и) форум-театру; 4) обговорення, пропонування варіантів вирішення; 5) проведення джокером завершальних вправ з глядачами; 6) аналіз проведеної роботи. Також, було більш детально описано сам інструмент форум-театру. Визначено, що online-формат роботи дозволяє залучати більш широке коло учасників/ниць та експертів/ток.

3. Наступним розглянуто «Глобальну декларацію етичних принципів соціальної роботи», виділено декілька на яких зосереджувались саме у даній роботі, описано етичні дилеми. Перша стосується сприяння праву на самовизначення особистості та реальним випадкам коли вербувальниками виступали друзі/різні/знайомі. Друга про позицію самого вербувальника, адже він може свідомо здійснювати подібну діяльність або ж також знаходитись в позиції жертви. Третя стосується термінології яку ми маємо використовувати у своїй роботі, адже від цього залежить налагодження контакту з

клієнтом/кою. Етичні дилеми варто обговорювати зі студентською групою форум-театру на етапі створення сценарію. Окремо, зазначено особливості студентської молоді, як тієї, що може бути потенційною групою ризику.

4. Наступною була безпосередня робота з цільовою аудиторією. Нею виступала студентська молодь з різних областей України, а саме: Чернівецька, Львівська, Київська, Запорізька, Сумська та Харківська. Спочатку за допомогою фокус-групового дослідження (в online-форматі) було визначено рівень обізнаності студентської молоді про проблему торгівлі людьми. У відповідях було виявлено певні стереотипи:

- друзі – це надійне «джерело» для того, щоб дізнатись про роботу;
- ситуація торгівлі людьми можлива тільки тоді, коли ти їдеш на роботу;
- «зі мною це точно не трапиться»;
- торгівля людьми більш поширена за кордоном;
- торгівля людьми – це лише продаж органів чи сексуальна експлуатація.

На основі отриманих результатів будувалась робота по підготовці та проведенню форум-театру. На відміну від традиційного формату, online-театр передбачає більш довгу підготовку до його реалізації, адже вся діяльність має здійснюватися в мережі, а це в свою чергу несе додаткові ризики, які варто враховувати ще до початку роботи. Визначено особливості форум-театру в online-форматі, що стосуються самих непрофесійних акторів та окремо учасників/ниць. Це і врахування технічних можливостей, робота на підготовчих етапах, побудова сценарію, варіанти включення глядачів в роботу та ін.

5. Далі було експериментально перевірено можливості online-формату форум-театру у роботі зі студентською молоддю по темі протидії торгівлі людьми. Захід відбувався з використанням платформи ZOOM. Учасниками/цями виступали особи з різних областей України. Наступним з урахуванням отриманих результатів було доопрацьовано процес реалізації форум-театру. Після цього реалізовано ще один захід. Учасниками/цями була студентська молодь з таких міст: Суми, Ворожба, Харків, Хмельницький,

Глухів, Конотоп. Результати самої роботи описані з використання методу «дослідження в дії».

б. Також було порівняно online-формат роботи у порівнянні з традиційним. Було виявлено, що такий варіант роботи є не менш ефективним за критеріями: активна/пасивна участь у програванні ситуацій, висловлення думки про варіанти впливу на ситуацію та ін. Проте він також потребує додаткової підготовки: врахування технічних можливостей учасників/ниць, формат виступу непрофесійних акторів, використання вбудованих можливостей Інтернет платформи (реакції жестами, надсилання повідомлень в чат та ін.). Можливостями online-формату стало спілкування та обмін думками між представниками/цями з різних областей країни. Окремо розроблено збірку сценаріїв форум-театрів для їх реалізації у традиційному та online-форматах, сформульовано висновки та рекомендації.

Напрями подальших досліджень:

- відстежувати нові інструменти Інтернет-конференцій та розширення їх функціоналу, які можемо використовувати для реалізації форум-театрів;
- фіксувати кейси з реальних практик торгівлі людьми, а також нові методи вербування осіб (з урахуванням наявних карантинних обмежень);
- продовжити розробку засобів по активізації учасників/ниць, що залучаються до заходів ,для покращення діяльності пов'язаної з форум-театром.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

На підставі виконаного дослідження сформульовані такі рекомендації.

1. Для представників громадських об'єднань та соціальних служб, що займаються проблемою соціальної профілактики торгівлі людьми:
  - використовувати, за результатами дослідження, форум-театр як інструмент у соціальній профілактиці торгівлі людьми;
  - співпрацювати зі студентською групою СумДУ, що займається реалізацією форум-театрів, для створення спільних проектів пов'язаних саме з таким видом діяльності;
  - використовувати online-формат форум-театру у своїй роботі, для залучення більш широкої цільової аудиторії;
  - виявляти наявні етичні дилеми, що можуть виникати в роботі, адже вони допомагають поглянути на проблему з різних боків і при цьому показують в яких аспектах потрібно працювати над соціальною профілактикою торгівлі людьми;
2. Продовжити практику форум-театру в СумДУ:
  - створювати, апробувати та реалізовувати форум-театри, в online-форматі для підвищення рівня їх ефективності;
  - виявляти етичні дилеми, відображати їх в сценаріях та обговорювати разом з експертами;
  - застосовувати партисипативний підхід, тобто дослухатися до глядачів, чути в їх виступах нові погляди на проблему, їх власний життєвий досвід, та включати це до нових сценаріїв;
  - доповнити сценарії, які використовуються у роботі непрофесійними акторами форум-театрів тим, що був розроблений та апробований у даній роботі.
3. Для студентів/ток спеціальності «Соціальна робота»:
  - використовувати online-формат форум-театру задля залучення більш широкого кола учасників/ниць та експертів/ток;

- апробувати використання інструменту з іншими цільовими аудиторіями для виявлення особливостей підготовки та реалізації заходів;
- на основі попереднього досвіду створити загальний алгоритм підготовки форум-театрів в online-форматі з урахуванням отриманих результатів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусак Н. Є. Застосування "дослідження в дії" та "дослідження в дії за участі" в соціальній роботі з дітьми та молоддю / Н. Є. Гусак // Український соціум. - 2015. - № 4. - С. 23-36.
2. Захарченко І. Форум-театр – нове слово у соціальній роботі / І. Захарченко // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – № 26. – 14-20с.
3. Лэнг, Р. Расколотое «Я». / Р. Лэнг. -- СПб.: Белый кролик, 1995. - 215 с.
4. Graybeal C. T. Evidence for the art of social work // Families in Society. 2007.Vol. 88. – P. 513-523
5. Глобальні етичні принципи соціальної роботи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://grani-print.dp.ua/index.php/jaysrt/article/view/135>
6. Державний стандарт соціальної послуги профілактики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text>
7. Дослідження обізнаності про ризики торгівлі людьми серед уразливих дітей та молодів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://iom.org.ua/sites/default/files/infographics_of_survey_key_findings_on ht_awareness among_vulnerable_children_and_youth_ukr_0.pdf](https://iom.org.ua/sites/default/files/infographics_of_survey_key_findings_on_ht_awareness_among_vulnerable_children_and_youth_ukr_0.pdf)
8. Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
9. Закон України «Про протидію торгівлі людьми». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>
10. Закон України «Про соціальні послуги». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
11. Міністерство соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/20001.html>
12. Стандарт надання послуг із соціальної профілактики торгівлі людьми. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1327-13#n16>

13. Burns A. Action Research in Second Language Teacher Education. [Електронний ресурс] / А. Burns // Cambridge: Cambridge University Press., Editors: – Режим доступу до ресурсу:
https://www.researchgate.net/publication/292187039_Action_research_in_second_language_teacher_education
14. Glanz, J. (1999). Action Research [Исследование в действии]. Retrieved from http://www.eduweb.vic.gov.au/edulibrary/public/teachlearn/teacher/proflearn/Action_Research_Jeffrey_Glanz.pdf
15. Somekh, B. (2005). Action Research: A Methodology for Change and Development [Исследование в действии: методология изменений и развития]. Maidenhead McGrawHill.
16. Вистави в online-форматі від театру «Театр змін». [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.youtube.com/channel/UC3SNmPiPqmcsoPBOGPBdHOw>
17. Прем'єра вистави «СурМАМА» від театру «Крила слуги». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.racyja.com/kultura/teatr-kryly-khalopa-pradstaviu-pre/>

ДОДАТОК А

Підготовчі та завершальні вправи які використовували під час реалізації форум-театрів в середовищі Інтернет-конференції

Спочатку варто провести знайомство. Кожен/на повинні назвати своє ім'я, звідки вони (якщо є така необхідність), які очікування від сьогоднішньої роботи. Після чого можемо перейти до проведення вправ.

Вправа 1. Учасника/цям пропонується назвати 3 асоціації з сьогоднішнім днем. Вони можуть бути будь-якими. В online-форматі роботи учасники/ці проговорюють їх або пишуть думки в чат.

Вправа 2. Учасникам/цям пропонується закрити очі і уявляти ситуацію, яка описується ведучим «Уявіть, що ви зараз знаходитесь у тому місці, що викликає позитивні емоції (у когось це може бути батьківська домівка, берег річки, центр міста чи затишна кав'ярня). Озирніться довкола. Хто зараз знаходиться біля вас? Які 5 речей вас оточують? Яка погода? Уявіть, що прямо тут і зараз виповнюється ваша мрія. Вам приємно, легко, з'являється посмішка на обличчі. Поступово відкриваємо очі і будемо продовжувати роботу».

Вправа 3. Мелодії. Попередньо ведучим готується підбірка мелодій, які будуть різними за темпом. Від повільних до швидких. Учасника/цям пропонується закривати очі коли грає певна мелодія, коли вона завершується – очі потрібно відкривати. Після цього ведучий запитує які асоціації виникали під час прослуховування мелодій, а глядачі висловлюють свої думки.

Вправа 4. Зняття масок. Використовується в кінці усієї роботи. Усі учасники/ці, актори/ки, глядачі мають закрити обличчя долонями і на рахунок 1, 2, 3 прибрати руки і голосно крикнути своє справжнє ім'я.

У кінці роботи також можемо запитати чи виправдались очікування наших глядачів, отримати від них зворотній зв'язок про увесь процес роботи.

ДОДАТОК Б**Гайд фокус-групи****Цілі дослідження:**

- Вивчити рівень поінформованості про проблему торгівлі людьми.
- Виявити знання способів убезпечення від випадків торгівлі людьми.
- Дослідити готовність виїжджати за кордон чи в інше місто на роботу.

Метод: фокус-групові дискусії

Кількість: 3

Цільові групи: студенти з різних міст України (західний, центральний та східний регіони)

Кількість учасників кожної групи – від 8 до 10 осіб.

Тривалість: 1 год. кожна

Географія: Сумська, Харківська, Львівська, Чернівецька, Запорізька, Київська області

Сценарій дослідження**ВСТУП (10 хвилин)**

Доброго дня! Сьогодні Ви є учасниками/- цями фокус-групового дослідження. Отримані результати будуть використовуватися лише в узагальненому вигляді.

- 1)Тема обговорення «Обізнаність студентів про проблему торгівлі людьми».
- 2)Конфіденційність, аудіо-запис, мова дискусії.
- 3)Основні правила:
  - Щирість та чесність відповідей
  - Участь усіх учасників/ць в обговоренні
  - Немає правильних або неправильних відповідей
  - Повага до думки інших, толерантне ставлення
  - Висловлення особистої думки, навіть якщо вона не співпадає з думкою більшості учасниць фокус-групи.

ПЕРШИЙ БЛОК

- 1)Знайомство з респондентами. Учасників/ць просять назвати своє ім'я, місце навчання та курс.
- 2)Які плани на найближчі 5 років, після завершення навчання.

ДРУГИЙ БЛОК

- 1)Чи бачать для себе перспективи життя і роботи у своєму місті? (Якщо бачать, то в чому перспективи – у підвищенні урядом зарплат, у відновленні роботи заводів, зокрема через залучення іноземних капіталів, у створенні умов для бізнесу та самозайнятості, в т.ч. і на фрілансі)
- 2)Чи хотіли б поїхати заробляти в інші міста України? Чому?
- 3)Чи хотіли б поїхати заробляти в інші країни: в РФ, в Польщу, Німеччину, США, тощо? Чому?
- 4)Чи хтось із родичів/знайомих виїжджали на заробітки, то ким працювали там, куди виїжджали?
- 5)Чи хотіли переїхати кудись на ПМЖ? (куди саме?)
- 6)Яким джерелам для пошуку роботи Ви довіряєте? (перечислити декілька)

- 7) Які ТОП-3 питання Ви б у першу чергу задали своєму роботодавцю? *(щоб виявити чи вони цікавляться тільки оплатою праці чи, можливо, спершу поцікавляться скількох годинний робочий день, мед.страхування і тд)*
- 8) Що на вашу думку потрібно обов'язково зробити перед робочою поїздкою за кордон? *(перевірити наявність даної фірми куди їдуть, залиши інформацію куди ти їдеш своїм рідним, копії документів, телефони та адреса посольств і тд.)*
- 9) Чи відомо Вам, що взагалі існує така проблема «торгівля людьми»? Звідки Ви про неї дізналися?
- 10) Як Ви розумієте проблему «торгівля людьми»?
- 11) Чи чули Ви про випадки або які форми даної проблеми вам відомі? (сексуальна експлуатація, трудова, жебракування і тд.)
- 12) Чи знаєте Ви хто такий «вербувальник»? Хто ним може бути?
- 13) Як Ви гадаєте, якими мають бути дії людини, яка потрапила у ситуацію торгівлі людьми?

ТРЕТІЙ БЛОК

- 1) Насамкінець питання до кожного/кожної. Як Ви вважаєте, чи могли б Ви особисто потрапити в ситуацію «торгівлі людьми»? Що Вам слід зробити особисто, щоб попередити таку ситуацію?

ДОДАТОК В

Сценарій форум-театру для проведення в online-форматі

Дійові особи: Марина, Ольга, Ангеліна, колега Андрій, роботодавець.

1 сценка

Розмова між подругами

- Привіт, Марин.
- Привіт, Оль.
- Як справи? Давно так не бачились. Де пропадала?
- Та...Набридло слухати постійні докори чоловіка, що я мало заробляю, а тільки витрачаю. Тому вирішила попрацювати за кордоном.
- Да? Я думала тільки у мене сварки в родині через це. І як тобі робота? Багато платять?
- Мені вистачає! Так, а що за сварки? Поїхали зі мною?
- Та ти що, у мене немає коштів на це. А попросити у чоловіка, то взагалі програшний варіант.
- Та скільки там треба? На оформлення туристичної візи – я дам тобі, потім вернеш.
- Привіт, дівчата! (додається Ангеліна). Я оце йду, думаю ви чи не ви. Так рада бачити! Тебе, Марин, взагалі останній раз бачила рік назад.
- Ооо, привіт.
- Про що говоримо? Такі серйозні обличчя!
- Ой, та все як завжди. Робота. От Марина якраз розповідає. А у я вже на подумки збираю валізи..
- А що за робота? Якщо не секрет?
- Та..там треба..(її перебивають).
- Ой, дівчата маю бігти, бо не встигну в магазин...(слова Ангеліни).
- Да, біжи. Раді були бачити!
- Так ти говориш, що з усім pomoже фірма?
- Да! З тебе тільки туристична віза.
- Але ж...
- І взагалі, що за запитання? Ти що мені не довіряєш? **СТОП!**

2 сценка

- Ну от! Я ж тобі казала, що все нормально буде!
- Да, а що там по роботі? Мені зроблять документи?
- Ну це питання вже до фірми. Зроблять, де вони дінуться?
- Так, а завтра нам на скільки на роботу ?

- На 8. А, доречі, забула сказати, що треба підписати папірець якийсь. Ось. Я такий теж підписувала. Там про якусь безпеку.
- Але ж він на не зрозумілій мові.
- І що? Ти ж не квартиру комусь переписуєш.
- **(колега Андрій)** А ти перекладала, що ти так стверджуєш?
- Навіщо деталі. Тут просто підпис.
- Добре, давай. Тепер відпочивати. Бо втомилась з дороги..

3 сценка

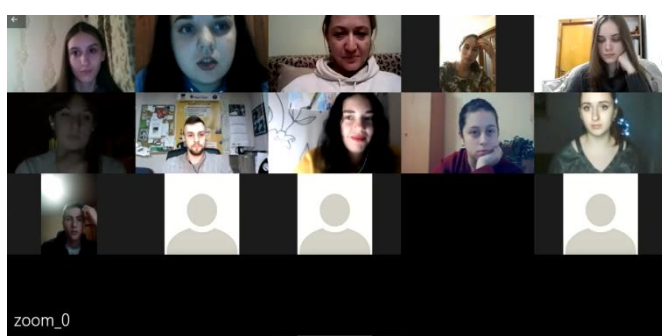
- Марин, а коли мені повинні видати зарплату? Я ж вже тут більше місяця.
- Що ти мене постійно питаєш??Буде!! Може ти ще не заробила своє.
- Та як же не заробила, якщо я працюю з 6 ранку до 9 вечора і перерва лише пів години
- І що? Більше працюєш, більші кошти. Я взагалі перші два місяці не отримувала. І нічого. Зато тоді отримала і змогла додому з'їздить. Тепер попрацюю буде більше
- Дівчата, менше розмовляйте, більше працюйте **(додається Андрій, колега)**

4 сценка

- Доброго дня! Скажіть, коли я отримаю свою зарплату
- Доброго. Про яку зарплату йде мова? Ти тільки те й робиш, що говориш зі своїми подружками, а не працюєш.
- Так, що ви таке говорите...Доречі, Ви не знаєте де поділась Марина? Я її не бачу останній 3 дні і у квартирі не з'являється!!!
- Марина? Яка? А! Та яка з тобою на пару халтурила? Будемо вважати, що її перевели на інше виробництво (сміється) з постійним місцем проживання.
- Як? Куди? Чому вона мені нічого не сказала?
- Та то вже ваші проблеми, не мої. Марш на роботу, бо виробництво стоїть.
- Віддайте мені паспорт і я поїду додому, вже не можу працювати.
- Який паспорт? Я тільки почав робити тобі документи. Поки не відпрацюєш гроші які я на тебе витратив навіть не мрій!!
- Так, а як...
- Що як? Ти ж підписала документ!!
- Який? Що? Коли?
- Знала що підписуєш! Тепер ще й за це будуть претензії в мою сторону?
- Віддайте!
- О, так ми ще й голос будемо підвищувати на керівництво?! **СТОП!**

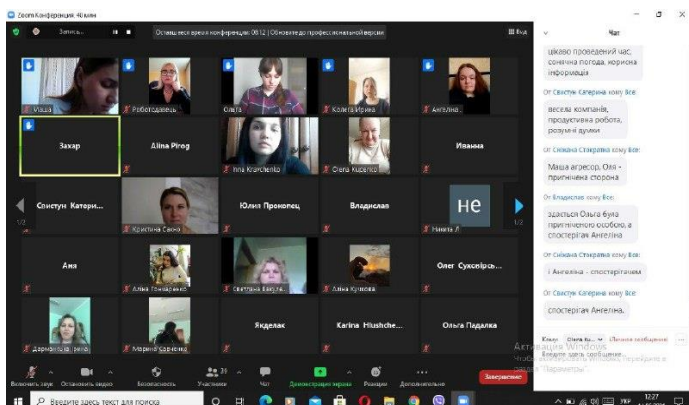
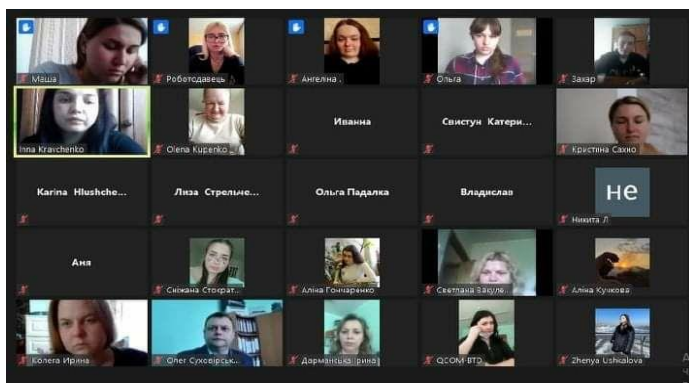
ДОДАТОК Г

Форум-театр реалізований в середовищі Інтернет-конференції (9.12.2020р.)

ДОДАТОК Д

Форум-театр реалізований в середовищі Інтернет-конференції (14.05.2021р.)

ДОДАТОК Е

Форум-театр реалізований в традиційному форматі (02.03.2020р.)

ДОДАТОК Ж

Приклад сценарію зі збірки сценаріїв форум-театрів, що була розроблена в ході виконання даної роботи.

